ТРИАРХІЧНА МОДЕЛЬ ПСИХОПАТІЇ: ЗМІСТ КОМПОНЕНТІВ І ЕМПІРИЧНІ ПІДТВЕРДЖЕННЯ

Дев'ятка Н.-І. С., Київський університет інтелектуальної власності та права

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.02 Check for updates

Анотація. У тезах здійснено теоретико-аналітичний огляд триархічної моделі психопатії (К. Патрік, Д. Фаулз, Р. Крюгер), розкрито психологічний зміст її трьох компонентів – сміливості, бездушності та розгальмованості – і систематизовано сучасні емпіричні дані щодо їхнього зв'язку з агресивною та антисоціальною поведінкою. Авторка розглядає психопатію в ширшому контексті темної тріади особистісних рис (макіавеллізм, нарцисизм, субклінічна психопатія) та аналізує результати валідизаційних досліджень триархічних шкал на форензичних і загальних вибірках. Зроблено висновок, що модель має перспективи застосування в клінічній і юридичній психології, однак її діагностична цінність потребує подальшого вивчення міжкультурної валідності та прогностичного значення.

Ключові слова: триархічна модель психопатії, сміливість, бездушність, розгальмованість, темна тріада, антисоціальна поведінка

Постановка проблеми. Психопатія традиційно визнається одним із найскладніших і найбільш суперечливих конструктів у клінічній, кримінальній та юридичній психології. Тривалий час її діагностика та концептуалізація спиралися на клінічні критерії, які значною мірою фокусувалися на антисоціальній та кримінальній поведінці. Проте такий підхід не завжди давав змогу пояснити феномен «успішних», адаптованих до соціуму, психопатів та відмежувати глибинні особистісні риси від їхніх поведінкових наслідків. У відповідь на ці концептуальні суперечності К. Патріком, Д. Фаулзом та Р. Крюгером була запропонована триархічна модель психопатії. Вона розглядає цей феномен не як єдиний монолітний діагноз, а як конфігурацію трьох окремих, але взаємопов'язаних фенотипічних компонентів – сміливості, бездушності/підлості та розгальмованості, кожен з яких має власну етіологію та нейробіологічне підґрунтя. Проблема полягає у необхідності детального теоретичного розмежування цих компонентів та узагальнення накопиченого масиву емпіричних даних для підтвердження валідності моделі в різних соціокультурних та клінічних контекстах.

Актуальність проблеми. Психопатія залишається актуальним об'єктом психологічних досліджень через складність її структури, різноманітність проявів та неоднозначність зв'язку з антисоціальною поведінкою. У цьому контексті особливого значення набувають багатовимірні підходи, які дають змогу розмежувати окремі характеристики психопатичного профілю та визначити їхній внесок у формування поведінки. Однією з таких концепцій є триархічна модель психопатії, що охоплює три взаємопов'язані компоненти: сміливість, бездушність і розгальмованість. Їх диференційований аналіз дає змогу глибше зрозуміти особливості емоційного реагування, соціального функціонування та поведінкового контролю осіб із вираженими психопатичними рисами. Водночас важливим залишається питання емпіричної підтвердженості запропонованої структури, оскільки різні дослідження демонструють неоднаковий характер зв'язків окремих компонентів із антисоціальною поведінкою, агресією та іншими особистісними характеристиками. Тому систематизація сучасних емпіричних даних є необхідною для оцінювання пояснювального потенціалу та меж застосування триархічної моделі в психологічній і юридичній практиці.

Мета. Проаналізувати та здійснити теоретико-аналітичний огляд триархічної моделі психопатії, детально розкрити психологічний зміст її базових компонентів і систематизувати сучасні емпіричні дані, що підтверджують її валідність та діагностичну цінність у різних психологічних і правових контекстах.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблематика психопатії представлена у сучасних дослідженнях як багатовимірний феномен, що охоплює особистісні риси, емоційні особливості та поведінкові прояви. Теоретичним підґрунтям триархічного підходу стала модель К. Патріка, Д. Фаулза та Р. Крюгера, у межах якої психопатія розглядається через три взаємопов'язані компоненти: сміливість, бездушність і розгальмованість. Такий підхід дозволив диференціювати стійкість до загрози та соціальну домінантність, емоційну холодність і недостатню чутливість до інших, а також імпульсивність і недостатній поведінковий контроль.

Окремий напрям становлять дослідження психопатії у структурі темних особистісних рис. Д. Паулгус і К. Вільямс обґрунтували концепцію темної тріади, до якої віднесли макіавеллізм, нарцисизм і субклінічну психопатію. Подальший аналіз взаємозв'язків цих рис із характеристиками особистості засвідчив їхню неоднорідність та відмінності у психологічних механізмах прояву. Зокрема, І. Новицька досліджувала вплив рис темної тріади на формування упередженості у міжособистісному спілкуванні, а І. Зварич, Я. Чаплак та Г. Чуйко розглядали сутність і специфіку темної тріади як комплексу особистісних характеристик [5; 6].

Емпіричні дослідження загалом підтверджують доцільність диференційованого розгляду компонентів триархічної моделі, водночас виявляючи відмінності у характері їхніх зв'язків із поведінковими показниками. Дослідження валідності триархічних шкал на вибірках правопорушників і осіб без кримінального досвіду засвідчило їхню належну внутрішню узгодженість та відповідність зв'язків із показниками психопатії, антисоціальних проявів і особистісних характеристик теоретичним положенням моделі [7].

Дослідження зв'язку компонентів моделі з агресивною поведінкою показало, що бездушність і розгальмованість пов'язані як із реактивною, так і з проактивною агресією, причому бездушність сильніше пов'язана з проактивними її формами. Водночас сміливість не продемонструвала значущого зв'язку з агресією та не відрізняла форензичну вибірку від загальної популяції [7]. Це дає підстави вважати, що сміливість не обов'язково безпосередньо пов'язана з патологічним або кримінальним функціонуванням.

Аналіз Triarchic Psychopathy Measure методами теорії відповідей на завдання, здійснений A. Eichenbaum, D. Marcus і B. French на вибірці з 937 осіб, підтвердив відносну однорідність шкал бездушності та розгальмованості, тоді як сміливість мала складнішу внутрішню структуру. Також виявлено відмінності у функціонуванні окремих пунктів шкали залежно від статі, що вказує на потребу подальшої перевірки її вимірювальної еквівалентності [8]. Отже, емпіричні дані підтримують багатовимірне розуміння психопатії, але водночас свідчать про різну психологічну та поведінкову специфіку її компонентів.

Важливе значення для розуміння окремих компонентів психопатії мають праці П. Фріка та С. Вайта, присвячені бездушним і неемоційним рисам та їхньому зв'язку з розвитком антисоціальної поведінки. Автори акцентують увагу на значенні емоційної холодності та зниженій чутливості до переживань інших у формуванні стійких антисоціальних патернів [1]. П. Муріс та Х. Меркельбах узагальнили сучасні уявлення про психопатичні риси та їхній зв'язок з антисоціальною поведінкою, наголошуючи на складності й неоднорідності цього конструкту [3]. У вітчизняному науковому просторі Л. Аркуша, О. Цільмак та О. Чернов розглядали психопатичні риси як чинник схильності до кримінальної поведінки, що актуалізує значення цього феномена для юридичної психології [4].

Отже, сучасні дослідження сформували достатнє теоретичне підґрунтя для розгляду психопатії як багатовимірного конструкту та визначили окремі психологічні характеристики її компонентів. Водночас залишається недостатньо з'ясованим питання співвідношення сміливості, бездушності та розгальмованості, специфіки їхнього внеску в різні форми антисоціальної поведінки та стабільності запропонованої структури в різних вибірках. Потребують подальшого уточнення й емпіричні підтвердження того, наскільки триархічна модель може бути використана для диференційованого пояснення психопатичних проявів та їхніх поведінкових наслідків. Саме це визначає доцільність подальшого аналізу змісту компонентів моделі та результатів її емпіричної перевірки.

Виклад основного матеріалу. Сьогоденна концептуалізація психопатії зазнала суттєвої трансформації: від сприйняття її як монолітного клінічного діагнозу до розуміння як складного багатовимірного конструкту, що найбільш вичерпно репрезентується через триархічну модель. Ця теоретична парадигма деконструює психопатичний профіль на три базові фенотипічні виміри – сміливість, бездушність та розгальмованість, кожен з яких має власну етіологічну природу та унікально взаємодіє з когнітивними процесами особистості. З теоретичного погляду, таке структурне розмежування дозволяє відійти від фаталістичного кримінологічного детермінізму і пояснити складні механізми переходу від латентної індивідуальної схильності до реальної девіації через проміжні ланки, такі як емпатійний дефіцит та моральне дистанціювання. Відтак, триархічна модель утворює надійне методологічне підґрунтя для глибинного розуміння того, як специфічні комбінації цих рис диференційовано формують різні типи антисоціальної поведінки, наприклад реактивну чи інструментальну агресію, розкриваючи саму природу криміногенної вразливості суб'єкта [4].

У сучасному дискурсі психопатія концептуалізується не як фатальна біологічна детермінанта делінквентної поведінки, а як багатовимірний особистісний конструкт, криміногенний потенціал якого актуалізується виключно в синергії диспозиційних факторів та специфічних умов соціального середовища. Теоретико-методологічне осмислення цього феномена крізь оптику триархічної моделі дозволяє досить глибоко операціоналізувати психологічні механізми переходу від латентної антисоціальної схильності до реального акту правопорушення. Зокрема, глибинний емпатійний дефіцит, інструментальне експлуататативне ставлення до соціуму та використання механізмів когнітивної раціоналізації для виправдання завданої шкоди, відомих як «моральна нейтралізація», утворюють змістовне ядро фенотипічного виміру бездушності. Зі свого боку, порушення функцій виконавчого контролю, що об'єктивізується в імпульсивності, зниженні толерантності до фрустрації та нездатності до гальмування афективних реакцій, репрезентує конструкт розгальмованості. Натомість дефіцит чутливості до сигналів загрози й покарання у поєднанні з високою соціальною компетентністю, домінантністю та маніпулятивним шармом формують вимір сміливості. З огляду на це, саме унікальна індивідуально-типологічна конфігурація зазначених трьох компонентів детермінує вектор кримінальної кар'єри особистості: від просоціально адаптованих маніпуляцій та продуманої «білокомірцевої» злочинності, що виникають за умови домінування сміливості й бездушності, до дезорганізованого імпульсивно-реактивного насильства, яке формується на тлі переважання розгальмованості [4].

Такі структурні особливості психопатичного профілю найбільш яскраво об'єктивізуються у специфіці міжособистісної взаємодії та ставленні до суспільних норм. Характерним маркером психопатичної особистості є тотальна зневага до інтересів, цінностей і переконань інших людей. При цьому суб'єкт виявляє абсолютну байдужість до того факту, що подібна демонстративна поведінка грубо порушує загальноприйняті соціальні стандарти. Феноменологічно цей стан підкріплюється глибокою емоційною холодністю, вираженим егоцентризмом та відсутністю базової тривожності. Через первинний афективний дефіцит такі індивіди виявляються фун-

даментально нездатними до встановлення стійких і глибоких емпатійних зв'язків. Вони не інтеріоризують моральний досвід, а тому повністю позбавлені здатності переживати щире почуття провини чи каяття за власні деструктивні дії, сприймаючи оточення та соціум загалом виключно як інструмент для задоволення власних егоїстичних потреб [6].

У ширшому психологічному контексті феномен психопатії доцільно розглядати як структурний елемент так званої темної тріади, концептуалізованої Д. Паулгусом та К. Вільямсом. До цього кластера належать непатологічні особистісні прояви: макіавеллізм, субклінічний нарцисизм та субклінічна психопатія. У сучасній науці сформувалися два погляди на природу цієї структури: одні дослідники трактують її як єдиний інтегральний конструкт із трьома базовими факторами, тоді як інші визначають їх як самостійні утворення, що демонструють помірну взаємокореляцію. Індивідам із вираженими рисами темної тріади притаманні емоційна холодність, схильність до агресії, амбівалентність, ворожість та акцентована потреба в самопрезентації. Емпірично доведено, що серед чоловіків цей деструктивний комплекс виражений значно яскравіше порівняно з жінками [3; 5].

Аналіз зв'язків темної тріади з п'ятифакторною моделлю особистості засвідчує стійку зворотну кореляцію всіх трьох компонентів із доброзичливістю, через що цей кластер часто розглядають як пряму опозицію до просоціальної комунікації. Водночас виявлено специфічні кореляційні патерни: нарцисизм і психопатія додатково пов'язані з екстраверсією та відкритістю до нового досвіду, макіавеллізм характеризується низьким рівнем сумлінності, а субклінічна психопатія супроводжується емоційною нестабільністю. Окрім того, такі особистості вирізняються високою толерантністю до ризику, екстернальним локусом контролю, маніпулятивністю та потребою в інтенсивній стимуляції, що суттєво підвищує їхню схильність до кримінальної поведінки. У сфері міжособистісних контактів зазначені риси практично унеможливлюють формування глибоких довготривалих стосунків: нарцисизм зумовлює полігамію та використання дружби заради прагматичної вигоди, психопатія об'єктивізується через безжальну експлуатацію партнера в інтимній сфері, тоді як вплив макіавеллізму на стабільність зв'язків залишається найменш однозначним і потребує подальшого вивчення [2].

Висновки.

1. Триархічна модель психопатії, запропонована К. Патріком, Д. Фаулзом і Р. Крюгером, дає змогу розглядати психопатію як багатовимірний особистісний конструкт, структура якого охоплює сміливість, бездушність і розгальмованість. Кожен із компонентів відображає специфічні психологічні характеристики та має власне значення для розуміння індивідуальних відмінностей.

2. Аналіз змісту компонентів засвідчує, що сміливість пов'язана зі стійкістю до загроз і соціальною домінантністю, бездушність – з емоційною холодністю, дефіцитом емпатії та схильністю до експлуатації інших, а розгальмованість – з імпульсивністю та недостатнім контролем поведінки. Їхнє поєднання може бути пов'язане з різними способами міжособистісної взаємодії та формами антисоціальної поведінки.

3. Розглянуті теоретичні підходи й дослідження особистісних рис підтверджують доцільність багатовимірного вивчення психопатії. Водночас наявні емпіричні результати необхідно оцінювати з урахуванням методів вимірювання, характеристик досліджуваних груп і контексту прояву відповідних рис. Вираженість психопатичних характеристик не дає підстав однозначно прогнозувати злочинну поведінку.

4. Триархічна модель має перспективи застосування в клінічній і юридичній психології, зокрема для диференційованого аналізу особистісних характеристик. Проте її діагностична цінність потребує подальшого вивчення, особливо щодо міжкультурної валідності, взаємозв'язків

між компонентами та їхнього прогностичного значення. Отже, мети роботи досягнуто шляхом теоретичного розгляду структури моделі й визначення напрямів подальшого емпіричного дослідження її можливостей та обмежень.

Список використаних джерел

1. Frick P. J., White S. F. Research Review: The importance of callous-unemotional traits for developmental models of aggressive and antisocial behavior. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2008. Vol. 49, No. 4. P. 359–375. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01862.x

2. Jonason P. K., Valentine K. A., Li N. P., Harbeson C. L. Mate-selection and the Dark Triad: Facilitating a short-term mating strategy and creating a volatile environment. Personality and Individual Differences. 2011. Vol. 51, No. 6. P. 759–763. DOI: https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.06.025

3. Muris P., Merckelbach H., Otgaar H., Meijer E. The Malevolent Side of Human Nature: A Meta-Analysis and Critical Review of the Literature on the Dark Triad (Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy). Perspectives on Psychological Science. 2017. Vol. 12, No. 2. P. 183–204. DOI: https://doi.org/10.1177/1745691616666070

4. Аркуша Л., Цільмак О., Чернов О. Психопатичні риси особистості як фактор схильності до кримінальної поведінки. Юридична психологія. 2026. № 1 (38). С. 15–27. DOI: https://doi.org/10.33270/03263801.2

5. Новицька І. В. Вплив «темної тріади» особистісних властивостей на формування упередженості у суб'єкта спілкування. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Психологічні науки. 2014. № 1 (7). С. 69–72. URL: https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/1/15.pdf (дата звернення: 13.10.2026).

6. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В., Зварич І. М. Темна тріада: суть, контент, специфіка. Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія». 2024. № 3 (31). С. 1390–1402. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1390-1402

7. van Dongen J. D. M., Drislane L. E., Nijman H., Soe-Agnie S. E., van Marle H. J. C. Further Evidence for Reliability and Validity of the Triarchic Psychopathy Measure in a Forensic Sample and a Community Sample. Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment. 2017. Vol. 39, No. 1. P. 58–66. DOI: https://doi.org/10.1007/s10862-016-9567-5

8. Eichenbaum A. E., Marcus D. K., French B. F. Item response theory analysis of the Triarchic Psychopathy Measure. Psychological Assessment. 2021. Vol. 33, No. 8. P. 766–776. DOI: https://doi.org/10.1037/pas0001022

The Triarchic Model of Psychopathy: The Content of Its Components and Empirical Evidence

Deviatka N.-I. S.

Abstract. The paper presents a theoretical and analytical review of the triarchic model of psychopathy (C. Patrick, D. Fowles, R. Krueger), discloses the psychological content of its three components – boldness, meanness and disinhibition – and systematises current empirical data on their relationship with aggressive and antisocial behaviour. The author considers psychopathy within the broader context of the Dark Triad of personality traits (Machiavellianism, narcissism and subclinical psychopathy) and analyses validation studies of the triarchic scales in forensic and community samples. It is concluded that the model has prospects for application in clinical and legal psychology, although its diagnostic value requires further study of its cross-cultural validity and predictive significance.

Keywords: triarchic model of psychopathy, boldness, meanness, disinhibition, dark triad, antisocial behaviour

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Дев'ятка Н.-І. С. Триархічна модель психопатії: зміст компонентів і емпіричні підтвердження. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 28–33. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.02.